

The Role of Women in Mobilizing Spiritual and Material Capital During the Holy Defense Era with Emphasis on the Book "Mother of Iran"

Kobra Nodehi ^{1*}

1- Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Gorgan Branch, Islamic Azad University, Gorgan, Iran.

Abstract:

During the era of the revolution and the sacred defense, women have always played an unparalleled role in mobilizing the material and spiritual capital of society as symbols of sacrifice and dedication in Iranian-Islamic culture. They not only helped to preserve and protect the values of the Islamic Revolution, Rather, by creating an atmosphere full of love and sacrifice, they attracted, developed, and expanded social and spiritual capital among the people. This essay, using a library method and a descriptive-analytical approach, has represented the role of women in the critical moments of the Islamic Revolution and the era of the Sacred Defense, based on the book "Mother of Iran".

The research findings show that during the imposed war, women proved that they had a great contribution to the epic of the revolution and sacred defense in all areas through their presence in decision-making, crisis management, cooperation and participation, empathy, and raising a generation of sacrificers, among other things.

Review History:

Received: 3 Aug 2025

Revised: 16 Sep 2025

Accepted: 18 Sep 2025

Available Online: 20 Sep 2025

Keywords:

Women

Spiritual and material capital

Sacred Defense

The book "Mother of Iran"

How To Cite This Article:

Nodehi, K. (2025). The Role of Women in Mobilizing Spiritual and Material Capital During the Holy Defense Era With Emphasis on the Book "Mother of Iran". *Strategic Studies of Women, Defense and Peace*, 2(5) 57-63 (In Persian)

*Corresponding author's email: koobranodehi@gmail.com

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to Iran Sacred Defense Scientific Association. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License. For more information, please visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

نقش زنان در بسیج سرمایه های معنوی و مادی دوران دفاع مقدس با تاکید بر کتاب «مادر ایران»

کبری نوهدی*

۱- دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران

چکیده:

تاریخچه داوری:

در دوران انقلاب و دفاع مقدس زنان همواره به عنوان نمادهای ایثار و فداکاری در فرهنگ ایرانی-اسلامی، نقشی بی‌بدیل در بسیج سرمایه‌های مادی و معنوی جامعه ایفا کرده‌اند. آنان نه تنها به حفظ و پاسداری از ارزش‌های انقلاب اسلامی کمک کردند، بلکه با ایجاد فضایی پر از عشق و فداکاری سبب جذب و توسعه و گسترش سرمایه‌های اجتماعی و معنوی در میان مردم شدند. این جستار به روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی-تحلیلی به بازنمایی نقش زنان در برهه‌های حساس انقلاب اسلامی و دوران دفاع مقدس بر اساس کتاب «مادر ایران» پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در دوران جنگ تحمیلی زنان با حضور خود در تصمیم‌گیری‌ها، مدیریت بحران، همکاری و مشارکت، همدلی و تربیت نسل ایثارگر و مواردی از این دست ثابت کردند که در تمامی عرصه‌ها سهم بزرگی در حماسه انقلاب و دفاع مقدس داشته‌اند.

کلمات کلیدی:

زنان
سرمایه‌های معنوی و مادی
دفاع مقدس
کتاب «مادر ایران».

برای ارجاع به این مقاله از عبارت زیر استفاده کنید:

Nodehi, K. (2025). The Role of Women in Mobilizing Spiritual and Material Capital During the Holy Defense Era With Emphasis on the Book "Mother of Iran". *Strategic Studies of Women, Defense and Peace*, 2(5) 57-63 (In Persian)

* نویسنده عهदार مکاتبات: koobranodehi@gmail.com

مقدمه

کتاب «مادر ایران» خاطرات شفاهی خانم عصمت احمدیان مادر شهیدان اسماعیل و امیر فرجوانی است. این کتاب را نورالهدی ماه پری تدوین کرده و در شمارگان هزار نسخه ای سال ۱۳۹۹ توسط انتشارات راه یار به چاپ رسانده و در حال حاضر به چاپ پنجم رسیده است. موضوع آن خاطرات مادری است که از حضور زنان در دوران دفاع مقدس سخن می گوید. راوی در این کتاب از بانوان به عنوان خدمتگزاران گمنام دوران دفاع مقدس و انقلاب اسلامی یاد کرده که هر یک در نقش هایی از قبیل مادر، همسر و خواهر ظاهر شده اند و حماسه های جاودانه ای را در این دوران سخت و طاقت فرسا خلق کرده اند.

سرمایه‌ی اجتماعی به معنی توانایی افراد برای کار کردن با یکدیگر به منظور دستیابی به اهداف مشترک در گروه و سازمان می‌باشد. بر این اساس، سرمایه‌ی اجتماعی زمانی به وجود می‌آید که روابط بین افراد به گونه‌ای دگرگون شود که کنش میان آنها را تسهیل کند. در این مقاله به بررسی نقش زنان در بسیج این سرمایه‌ها خواهیم پرداخت. البته نقش زنان در جذب سرمایه‌های اجتماعی می‌تواند از جنبه‌های مختلفی مورد بررسی قرار گیرد که در این جستار به برخی از این نقش‌ها اشاره می‌شود.

همکاری و مشارکت

یکی از شاخصه های مهم یک جامعه هدفمند و سالم، همکاری و مشارکت در کارهاست. البته همکاری و مشارکتی که عقلانی، مستمر و سازمان‌یافته باشد. راوی در کتاب مادر ایران به موارد بسیاری از همکاری و مشارکت خود و دیگر زنان در زمینه های مختلف فرهنگی و اقتصادی اشاره داشته مثلا در بخشی از این کتاب می گوید: «کوهی از لباس و پتوی خونی از عملیات طریق القدس را در زیرزمین هتل نادری ریخته بودند برای صرفه جویی در هزینه دولت بهتر بود لباس ها را بشویم اواصل لباس رزمنده ها و البسه بیمارستانی جایی بیرون شهر سوزانده می شد اما بعدها به این فکر افتادیم که آن را بشوریم از شب قبل لباس ها را می خیساندیم و صبح خون آنها را خالی می کردیم» (ماه پری، ۱۴۰۰: ۱۷۰) با وجود اینکه این کار برای بسیاری از زنان دشوار بوده با توجه به حجم و سنگینی آن اما این مشارکت و همکاری بوضوح و در سطح عالی دیده می شود.

یا در جای دیگری که راوی برای دعوت همه مردم اقدام می کند و از آحاد جامعه برای مشارکت در انجام و اداره امور اقتصادی جامعه یاری می خواهد و توجه همگان را به این موضوع مهم معطوف می دارد «همراه اسماعیل بین مردم می رفتم و از لزوم شروع کار و تولید می گفتم تا حضور دوباره کارمندان و کارگران در ادارات و صنایع نمی شد دست روی دست گذاشت به فرمان امام چند کمیته جدید تاسیس شد و نیروهای انقلابی در این مراکز تازه هستند سس کار را با جدیت و تلاش شبانه روزی و بدون دستمزد پی گرفتند من جزو اولین بانوانی بودم با کمیته امور مستضعفین همکاری کرد مکان کمیته در سالن پیشاهنگی یک دبیرستان بود کارم فعالیت در بخش تحقیق کمیته مستضعفین بود افراد بی بضاعت زیادی به کمیته مراجعه می کردند بعضی مستاجر بودند و بعضی دیگر حتی سقفی بالای سر نداشتند» (همان: ۱۲۹)

در قسمت دیگری از کتاب در مورد دوخت لباس برای رزمندگان در بحبوحه جنگ تحمیلی می گوید «کم کم بحث دوخت لباس پیش آمد اوایل که همه چیز در همان آشفته بود همه با لباس شخصی به جنگ می رفتند کمی گذشت تا به شکل انبوه برای رزمندگان لباس و پوتین نظامی تهیه شود یکی از پاسداران رسمی سپاه به سراغم آمد و خواست که برای جبهه تولیدی لباس بزنم یک کارگاهی مثل تولیدی شخصی خودتون تقریب شصت تا نیرو در اختیار شماست ما مرکز ثقافه را در نظر گرفتیم ثقافه مرکز فرهنگی اسلامی بود این مکان پیش از انقلاب محل رقص و خوانندگی بود پس از انقلاب نیروهای جهاد سازندگی در آن ساکن شدند و به امور فرهنگی پرداختند و در سال های دفاع مقدس بخشی از این مکان به تولیدی لباس رزمندگان اختصاص یافت» (همان: ۱۶۶)

همچنین این روحیه همکاری و مشارکت را در راوی کتاب در نخستین روزهای تشکیل بنیاد مستضعفان برای تامین مسکن نیازمندان و محرومان این گونه می بینیم «رفتم به گروه تحقیق کمیته با حاج آقا تا بنیاد مستضعفان ببخشید کمیته مستضعفان با حاج آقا تا دیدی از شب به محله های محروم سر می زدیم افراد مستمند و مستاجرانی که تا پایان عمر هم اگر می دویند صاحب خانه نمی شدند این ها کسانی بودند که پس از تحقیق آدرس و مشخصاتشان را در اختیار بنیاد می گذاشتیم کار کردن در بنیاد برایم آن قدر لذت بخش و زیبا بود که مدام خدا را بابتش شکر می کردم وقتی بنیاد نحوه عملکردم را پسندید من را به

بخش اداری برد تنها کسی که می توانست پاسخ گوی آن حجم از مراجعه کننده باشد خودم بودم میزم را در حیاط جلوی در گذاشته بودم و روزانه ششصد نفر را جواب می دادم» (همان: ۱۳۱)

تربیت نسل ایثارگر

دوران دفاع مقدس نقطه عطفی در تاریخ ایران بود. بسیاری از زنان با تربیت فرزندان خود در فضایی سرشار از ارزش های انسانی و اسلامی، نسل هایی را پرورش دادند که به فداکاری و ایثار در راه وطن معتقد بودند. این تربیت عمیق و اصولی باعث شد که فرزندان بعد از مادران خود، در مواقع ضروری از جان خود برای دفاع از سرزمین و ارزش ها بگذرند. در کتاب مادر ایران این موضوع در جای جای کتاب جلوه گری می کند. راوی در مورد فرزندش اسماعیل که بعدها به شهادت می رسد می گوید: «هم نشینی پیوسته با بزرگان مسجد اسماعیل را به چنین سطحی از آگاهی رسانده بود راه خانه را ممکن بود گم کند اما راه مسجد را نه مسجد امام رضا (ع) پاتوق نشست و برخاست با هیئت امنا و روحانی مسجد بود ایده تشکیل جلسه قرائت قرآن در شب های جمعه همان جا شکل گرفت جایی که رفقاییش دور هم جمع می شدند و برای هر جلسه برنامه ریزی می کردند» (همان: ۱۲۳)

در بخش دیگری از همین کتاب می خوانیم که چگونه فرزند کوچک راوی به نام امیر با شادی وصف ناپذیری برای اعزام به منطقه جنگی برای آخرین بار به دیدار پدر و مادر آمده و از آنان حلاکت می طلبد. این موضوع نشان از آن دارد که با نسلی مواجه هستیم که کاملاً تربیت شده مکتب اسلام است «امیر با لندکروز ویراژ می داد و قهقهه می زد با ما فاصله داشت همین طور از توی ماشین نگاهش کردیم خم شد و تعظیم کرد و با دست عرق پیشانی اش را گرفت که یعنی شرمند ام پیاده شدیم و بوسیدمش گفت خواهش می کنم برگردین من از روی شما شرمند ام اولاد خوبی براتون نبودم اما مادر خوبی بودین حلالم کنین او رفت و ما ماشین را تا چشم یاری می کرد با نگاه حسرت بدرقه کردیم صفحه صد و هفتاد و شش بعدم که خبر شهادتش رو شهادت امیر رو آوردن اسماعیل گفت هزار ماشاالله به امت خوشا به حال امیر و خوشا به حال تو که این حر زمان را زاییدی» (همان: ۱۷۷)

همدلی

از دیگر مولفه ها و شاخص های سرمایه اجتماعی، همدلی است. همدلی و همراهی زنان در تمامی عرصه در دوران دفاع مقدس موجب افزایش روحیه مبارزه طلبی و استقامت و پایداری در برابر سختی ها و مکلات گردید. در بخش دیگری از کتاب مذکور می بینیم که راوی به این همدلی ها اشاره کرده: «چه خوبه یه کاروان راه بندازیم و به بقیه خونه ها هم سر بزنینم بیشتر ما مادر شهید می تونیم دسته جمعی بریم دیدار خانواده شهدا هم از مادران شهدا دل جویی کنیم و هم خانواده ها را دعوت به صبر کنیم. گاهی که بنا بود من سخنرانی کنم کلام را با تفسیر آیه از قرآن شروع می کردم و در ادامه از مصائب اباعبدالله می گفتم و در پایان می گفتم صبور باشید ای مادران شهدا زینب گونه صبور باشید که اجر شما با اباعبدالله است» (همان: ۱۳۹)

البته این همدلی و همراهی را در بین اعضای خانواده خانم احمدیان از همان نخستین روزهای جنگ تحمیلی شاهدیم «من و حاج آقا هر دو سخت مشغول جنگ شده بودیم و خیلی کم همدیگه رو می دیدیم حاج آقا جنگه من هر جا کمکی ازم بر بیاد میرم شب هم همون جا می خوابم دلت فکر من نباشه نذار هی ازت اجازه بگیرم. شما تام الاختیار هر جا خواستی برو هر کمکی هم از دستت برآمد بکن خدا پشت و پناهت ماشین سیمرغ صنایع فولاد دستم بود خواهران را سوار می کردم و پشت سر ماشین مرد ارتشی به سمت مقصدی که می رفت به راه می افتادم» (همان: ۱۶۰)

ترویج فرهنگ ایثار و فداکاری

ترویج فرهنگ ایثار و فداکاری در جامعه از دیگر دستاوردهای زنان در دوران انقلاب اسلامی و دفاع مقدس بوده است. این موضوع سبب شد تا میزان آگاهی و حس همبستگی اجتماعی در جامعه افزایش یابد و نسل های جوان تر را تحت تأثیر قرار دهد. نمونه ای از این فرهنگ ایثار را در بخشی از کتاب مادر ایران میخوانیم جایی که راوی قصد دارد تا بیمارستان کاملاً انتفاعی بسازد و برایش چندان مهم نیست که زمین بیمارستان به نام خود شود یا دیگری! چون بنا را بر انجام کار خیر گذاشته است: «نزد وزیر رفتم و گفتم من قصد دارم این ملک پنج طبقه را یک بیمارستان کاملاً انتفاعی بکنم طبقه اول کاربری تجاری دارد تا

پشتیبان مالی بیمارستان باشد گفت باید موافقت اصولی بگیرید که آن هم فقط به نام پزشک صادر می شود خانم در جریان هستی که موافقت اصولی رو به نام هر دکتری بگیری زمینت دیگه مال اونه فردا نیای بگی زمینم رو بردن به وزیر گفتم یعنی می فرمایین دکتر چرخ می ذاره زیرش و می چرخونه تا خونه ش یا شاید این جوری می ذاره رو دوشش و می بره به جایی؟ خب ساختمون سر جاشه و کارش خدمت به مسلمین! ببین آقای وزیر! واسه کار خیر هر کسی از راه برسه من قبول می کنم زمین رو به نامش کنم». (ماه پری، ۱۴۰۰: ۱۱۲)

حمایت از کارآفرینی و توانمندسازی جامعه

زنان می توانند در ایجاد کسب و کارهای نوآورانه و کارآفرینانه نقش داشته باشند که این کار به نوبه خود می تواند سرمایه های اجتماعی را جذب کند. به عبارت دیگر، زنان می توانند با فعالیت های اجتماعی و فرهنگی خود جامعه را توانمند کنند و به جذب حمایت ها و سرمایه های اجتماعی کمک شایانی کنند. راوی کتاب مادر ایران که خود چهره ای شناخته شده به عنوان بانوی کارآفرین در منطقه جنوب ایران است به گوشه هایی از این توانمندسازی و کارآفرینی خود اشاره داشته مثلا جایی که قصد دارد پرورش ماهی راه بیندازد «با همکاری آقای اسکندری مدیرکل جهاد کشاورزی زمین حوضچه آزادگان را به صورت قسطی خریدم. با پرس و جو از دیگران شخصی را پیدا کردم که بهتر و ارزان تر از همه حوضچه بسازد آقای حمید باوی کار ساخت پرورش ماهی را به شکل اقساط برایم شروع کرد زمین آزادگان در کوهپایه بودجه ای نبود که بشود به راحتی در آن حوضچه زد به درستی تصمیم یقین داشتم چون می دیدم که اطراف زمین من در مجتمع آزادگان تعداد زیادی پرورش ماهی دیگر هم مشغول فعالیت هستند دیگر به حاج آقا چیزی نگفتم و مثل همیشه کار را با بسم الله شروع کردم». (همان: ۱۶۵)

یا در بخش دیگری که از تولیدی پوشاک سخن رانده «چادر مقنعه شلوار پیراهن لباس مجلسی و تمام پوشاک زنانه را بر هر مدلی که مشتری می خواست تولید می کردیم از شرکت ها سفارش لباس فرم می گرفتیم» (همان: ۱۳۸)

در طول جنگ نیز برای رزمندگان برای تولید لباس مخصوص آنان اقدام می کند: «هفته تا چرخ خیاطی نو و تعداد زیادی ماشین ژاکت بافی گرفتم که فاکتور همه به نام خودم بود کار با ماشین ژاکت بافی را به خانم ها آموزش دادم تا برای رزمندگان کلاه و دستگاه دستکش هم تهیه کنیم یکی از برشکار حرفه ای لباس رزمندگان در اهواز من بودم قیچی برقی ام ۱۰ کا را از کارگاه خودم برمی داشتم و می رفتم ثقافه الگو را روی چندین لایه پارچه می انداختم و روزی پنج شش هزار دست لباس برش می زدم کار برش یک ساعت بیشتر زمان می برد اما باز و پهن کردن توپ های بزرگ و پارچه برای خانم ها کار سختی بود» (همان: ۱۶۰)

در راستای همین موضوع راه اندازی تولیدی پوشاک را برای دیگران نیز انجام می دهد «مدتی بعد از راه اندازی مرکز ثقافیه از کمیته مستضعفین به سراغم آمدند آقای درفشان ریاست کل کمیته استان از من خواست برای مددجویان هم یک تولیدی راه اندازی کنم» (ماه پری، ۱۴۰۰: ۱۶۷)

در واقع روحیه فوق العاده راوی در کارآفرینی و ایجاد اشتغال نشان می دهد که زنان به عنوان رهبران و مدیران موفق در سازمان ها و کسب و کارها می توانند نقش موثری در جذب سرمایه های اجتماعی ایفا کنند.

تعهد و مسئولیت پذیری

یکی دیگر از شاخصه های مهم جامعه پویا و فعال تعهد و مسئولیت پذیری اعضای آن است. این موضوع را به روشنی می توان در جای جای کتاب مادر ایران از زبان راوی دید مثلا پس از شهادت پسر ارشدش دیگر دل و دماغ کار کردن ندارد اما کسانی که با او همراهی و همکاری داشته اند را رها نمی کند و خود را در برابر تک تک اعضا متعهد می داند «پس از شهادت اسماعیل احساس کردم دیگر کسی در شهر زنده نیست که بخوادم برایش لباس بدوزم برای همین تولیدی را بستم البته نگذاشتم حتی یکی از دخترهای کارگاه بیکار شود آن هایی را که کاربلد بودند جذب ادارات کردم دو نفرشان را به بهزیستی معرفی کردم و دو نفر را به شرکت نفت بقیه را هم سرو سامان دادم چون توصیه اولم همیشه تشکیل خانواده بود و بعد ورود به بازار کار دیگر حتی به مرکز ثقافیه هم نرفتم و کار را به آقای به نام سراج سپردم». (همان: ۱۳۹)

یا زمانی که از فعالیت خود در کانون سمیه که مربوط به زنان آسیب دیده است باز همین موضوع تعهد، پر رنگ و برجسته است «کانون سمیه در کیان پارس محل نگهداری زنان و دختران بی سرپرست بود ساختمانی سه طبقه و حیاط در خیابان مهین

جنب کلانتری چار سابق آقای سید محمدرضا سبط النبی ریاست بهزیستی از من تقاضا کرد که مسئولیت کانون را به عهده بگیرم البته کانون میزبان گروه دیگری از زنان هم بود زنانی که سال ها پیش نزدیک یکی از پل های شهر برای خودشان دم و دستگاهی داشتند بعد از انقلاب روسای از خانه های فرشا فرار کردند و ته مانده ها سرگردان شدند اکثر این زنان یا کم استعداد بودند یا کم حوصله برای همین دل به یادگیری خیاطی نمی دادند وگرنه برای کارآموزی بهترین جا تولیدی خودم بود سفالگری بافت گریم شیرینی پزی جارو بافی پرده دوزی از جمله هنرهایی بود که یادشان دادم» (ماه پری، ۱۴۰۰: ۱۳۷)

حمایت اجتماعی

زنان به عنوان نمادهای مقاومتی اجتماعی، می توانند با ارائه تجربیات خود، به ایجاد شبکه های حمایتی در جامعه کمک کنند. این شبکه ها می توانند شامل گروه های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی باشند که به تقویت پیوندهای اجتماعی و ارتقای سرمایه های اجتماعی منجر می شوند. در بخشی از کتاب آمده است که راوی چگونه از طریق آموزش قرآن تلاش می کند تا یک گروه اجتماعی و فرهنگی را تشکیل دهد «شوق آموزش قرآن به دیگران همیشه در من بود لذت می بردند از دیدن زنان و دخترانی که روخوانی صحیح و تفسیر آیات را فرا می گرفتند به زنان زندان در قدم اول خواندن نماز را یاد دادم بعضی حتی بسم الله گفتن را بلد نبودند» (همان: ۱۱۲)

این مطلب حاکی از آن است که زنان معمولاً در زمینه آموزش نقش کلیدی دارند و از این طریق علاوه بر ایجاد گروه های منسجم فرهنگی و اجتماعی می توانند به افزایش آگاهی و دانش جامعه کمک کنند.

مدیریت بحران

افراد طی بحرانهایی که پیش می آید توانمندی یا ناتوانی خود را در نحوه مدیریت بحران نشان می دهند. در دفاع مقدس زنان نشان دادند که از عهده بسیاری از مشکلات بر می آیند و به خوبی از بحرانها عبور می کنند. در کتاب مادر ایران نمونه های بسیاری از این نوع مدیریت را شاهدیم مثلاً در همان بحبوحه جنگ راوی به همراه رییس دانشکده جندی شاپور قصد رفتن به جایی را دارند که ناگهان با صحنه ای مواجه می شوند و با مدیریت صحیح موفق می شوند تا به دنیا آوردن فرزندان زن باردار کمک کنند «از جایی نامعلوم صدای ناله زنی به گوش می رسید هرچه اطراف را گشتیم روی زمین هیچ ندیدیم صدا از درون گودالی می آمد که رویش را با شاخه های درخت پوشانده بودند شاخه ها را پس زدیم زن را دیدیم از افراد غیور و پاک دل عرب بود از زبان چیزی نفهمیدیم اما با دست به دردی اشاره کرد که میان همه زنان مشترک بود و فهمیدنش زبان خاصی نمی خواست حمله بود دستش رو بگیریم بکشیمش بالا نه شکمش پاره میشه من میرم پایین خم میش تا بشینه روی کمرم و بدین ترتیب بود که با وجود آنکه من پنج فرزند داشتم اما به عمرم مراحل زایمان رو ندیده بودم در همان زمان دوقلوهای او را به دنیا آوردیم و سپس با تخته سنگی با لبه تیز سنگ بند ناف را بریدیم و بعد با یک دشداشه از یک مرد عرب که در حال فرار بود آن را چهار تکه کردیم آستین ها سهم مادر شد و دو تکه دیگر قنداق. زن را به مسجد حمیدیه سپردیم و عازم درمانگاه شدیم» (همان: ۸۷)

نتیجه

در طول تاریخ پر فراز و نشیب ایران، زنان سهم بسزایی در انقلابها و وقایع تاریخی داشته اند. یکی از برهه های بسیار مهم چند دهه اخیر بویژه دهه نخست پس از انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی بوده است. در کتاب «مادر ایران» که بر اساس خاطرات خانم عصمت احمدیان به نگار در آمده، شاهد حضور فعال زنان - این خدمتگزاران گمنام- در عرصه های مختلف فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در دوران انقلاب و دفاع مقدس هستیم. تعهد و مسئولیت پذیری، حمایت اجتماعی، مدیریت بحران، همدلی، مشارکت و همکاری گوشه ای از حماسه آفرینی زنان در این دوران دوار بوده است. زنانی که بعنوان مادر، همسر و خواهر در فرآیندهای توسعه اجتماعی و گسترش سرمایه های اجتماعی نقش موثری ایفا نموده، کمک شایان توجهی به جذب منابع مالی و اجتماعی کرده اند. این نقش ها نشان دهنده اهمیت زنان در تقویت و بهبود سرمایه های اجتماعی است.

منابع

۱. افتخاری، اصغر (۱۳۸۷) قدرت نرم و سرمایه اجتماعی (جلد سخت) مطالعه موردی بسیج، انتشارات دانشگاه امام صادق.
۲. پوتنام، روبرت (۱۳۹۹) سرمایه اجتماعی نظریه و عمل، نشر آویژه.
۳. شعبان، مریم (۱۴۰۲) جستارهایی پیرامون معنا و مبنای سرمایه اجتماعی با تاکید بر جامعه ایرانی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۴. فیلد، جان (۱۳۹۷) سرمایه اجتماعی، ترجمه غلامرضا غفاری، نشر کویر.
۵. ماه پری، نورالهدی (۱۴۰۰) مادر ایران (خاطرات شفاهی عصمت احمدیان)، نشر راه یار.

منابع:

1. Eftekhari, A. (2008). Soft Power and Social Capital (Hardcover). Imam Sadiq University Press. (In Persian)
2. Field, J. (2018). Social Capital. Transl. Gholamreza Ghaffari. Kooyr Publishing. (In Persian)
3. Mahpare, N. (2021). Mother Iran: Oral Memories of Esmat Ahmedian. Rahyar Publishing. (In Persian)
4. Putnam, Robert. (2020). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. Avijeh Publications. (In Persian)
5. Shaban, Maryam. (2023). Essays on the Meaning and Basis of Social Capital with Emphasis on Iranian Society. Cultural and Social Studies Research Institute. (In Persian)